ТРАНСФОРМАТИВНИ ПАРАДИГМИ В СЪВРЕМЕННАТА ХУМАНИТАРИСТИКА И ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО ЗНАНИЕ (ОБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ)

проф. дфн Калина Лукова
Бургаски свободен университет

TRANSFORMATIVE PARADIGMS IN CONTEMPORARY HUMANITARISTICS AND INTERDISCIPLINARY KNOWLEDGE (LEARNING MODEL)

Prof. D.Sc. Kalina Lukova
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Изследват се трансформативните парадигми в съвременната хуманитаристика, свързани с функциите на книгата, текста, читателя, библиотеката, медиите в модерността, и необходимостта да се търсят нови образователните модели на интердисциплинарното знание. Представят се практически употреби на мултимедийни интегративни форми в обучението на студенти журналисти.

Ключови думи: *трансформативни парадигми, интердисциплинарно знание, електронна книга, литературно-медийни жанрове*

ABSTRACT: Studied are the transformative paradigms in the contemporary humanitaristics, related to the functions of the book, the text, the reader, the library, the media in the modernity and the necessity of seeking new learning models of the interdisciplinary knowledge. Presented are practical uses of multimedia integrative forms in the tuition of students journalists.

Key words: *transformative paradigms, interdisciplinary knowledge, e-book, literary-media genres*

Трансформативните парадигми в съвременната хуманитаристика, свързани с функциите на книгата, текста, читателя, библиотеката, медиите в модерността, пораждат необходимостта да се търсят нови образователни модели на интердисциплинарното знание.

Глобалният дебат в съвременната хуманитаристика е свързан с електронната книга и фигурата на читателя. Мултимедийните промени влияят върху възприемането на текста и ролята на читателя. Последователният прочит, характерен за книгата, е градивен акт, но читателят следи постъпателната мисъл на автора. Прочитът с извадки, присъщ на Интернет и на хипертекста, е също градивен акт, защото този, който сърфира без предварителна дискурсивна рамка, се грижи изцяло за организацията на мисълта.

В знанието и образованието става дума за преход от „културата на проблемите" към „културата на решенията" (Буве-Барбие, 2000, бр. 22:1) Структурирането на учебниците зависи не само от авторската идея и компетентност, но и от интереса на обучаваните.

Говори се за завземане на властта от читателя, който при електронното четене прави, каквото си иска с писаното слово, т.е. може да го променя, а не само да обръща страниците. Тази теза се отрича от изследователите на интернавтите (четящите в Интернет), защото става дума не за свобода, а за промяна на подхода. Класическият дедуктивен подход се заменя с асоциативен, който променя строгостта и подредеността на четенето – минава се от парче текст на друго парче, като всеки фрагмент е извадка от различни съвкупности, чиято вътрешна логика не е ясна. Съвременният читател трябва да обедини в обща логика тези разединени части.

В постгутенберговата епоха Интернет реализира мечтата за универсално и достъпно знание, събрано в безкрайната виртуална библиотека. Свръхизобилието може да се превърне във вавилонско стълпотворение, ако не знаем какво търсим и ако търсенето не е прецизирано. Четящият човек винаги е бил дефиниран като образован. С развитието на книгата и библиотеките образован човек е този, който намира и притежава много информация. При съвременното свръхизобилие от писано слово (печатно и електронно) образованият човек трябва съзнателно да губи информация до полезна разреденост, като владее процесите на подбора.

В историята на книгата тя променя формата си, като материалната ѝ реализация се минимизира и напуска класическото определение за две корици и книжно тяло. В движението печатна книга – аудио и аудио-визуална книга – дигитална книга електронната книга е „вододел" според Дик Брас от Microsoft. Електронните книги променят традиционното четене като телесна функция и налагат четенето „hands free" (свободни ръце). Най-големият в света интернет магазин Amazon съобщи през август 2010 г., че за първи път електронните книги са превишили по продажба хартиените си първоизточници. Новите технологии за четене Kindie, Kindie DX и базираните на Android съществено са задминали продажбите на класическите книги (съотношението е 100:180, без да се отчитат безплатно разпространяваните електронни книги). „Съвременните мултимедийни книги са доказателство за извършващия се сега обратен процес на синкретизъм, на сливането на всички медийни канали и технологии в една среда, отново наричана книга". (Цветкова, 2005: бр. 7)

За създател на електронната книга се приема Майкъл Харт, който е и създател на първата електронна библиотека – проекта Гутенберг. Развитието на технологиите и Интернет, помага за популяризирането, а и комерсиализирането на електронните книги. Освен електронни библиотеки, поддържани доброволно от ентусиасти, в които съдържанието е общодостъпно, се появяват и електронни книжарници като тази на Amazon. За разлика от екзотичността си в началото, в

наши дни, в т.нар. развити страни, електронната книга е обикновена стока (Уикипедия https://bg.wikipedia.org/wiki)

Людмила Кирова посочва следните предимства за електронната книга, основните от които са посочени и в Уикипедия (Кирова, 2008: http://liternet.bg/publish3/lkirova/e_kniga.htm): икономисва място (приблизително 500 е-книги могат да бъдат съхранявани на едно CD); има по-ниска цена; помага за опазване на околната среда – няма нужда от хартия, нито от мастило; не се износва, нито съществува риск от повреждане на страниците; дава възможност за неограничен тираж; незабавно се доставя, независимо от мястото (ако се разпространява чрез Интернет); не е обвързана с определено издание – постъпленията от авторско право и възможността за достъп до книгата са постоянни; текстът може да бъде претърсван освен когато е представен под формата на образи; може да се избира размерът на буквите и техният изглед (с изключение на формата PDF); има възможност към нея да се прилага технология за озвучаване на текста; в някои формати се дава възможност за добавяне на собствени бележки и рисунки в полетата върху вмъкнати листове; грешките могат лесно да бъдат коригирани посредством списъци, доставяни чрез даунлоудване; изключително подходяща е за издания, съдържащи много илюстрации; може да се чете при ниска осветеност или пълна тъмнина; дава голяма свобода (различни степени на лицензиране) за автора и издателя, както и възможности за експериментиране.

Сравнителни изследвания са направени във връзка с използването на електронните книги в различните учебни дисциплини или както се казва да се установи „популярността“ им сред преподаватели и студенти в различните предмети. Резултатите от тях не са достатъчно точни по много причини. На първо място, разбира се, изискванията за различните специалности във всеки колеж и университет се променят, също както способността и желанието на всяка институция в подкрепа на тези изисквания. Второ, всеки колеж и университет има достъп до различен брой е-колекции. Използването им винаги ще е променлива величина в зависимост от това колко добре са рекламирани, т.е. дали има препратка от електронния каталог на библиотеката, или от страницата на съответния курс или програма към електронните книги, а също така и колко достъпни са платформите, четците и самите книги.

Популярността им сред студенти и преподаватели варира в зависимост от научната дисциплина, към която принадлежат. Тя зависи по-скоро от научната дисциплина, от учебния предмет, а не толкова от наличието им в университета или колежа. Студентите по литература например имат свободен достъп до електронни екземпляри на класически произведения чрез проекта Гутенберг или други колекции, но все още масово предпочитат да четат печатни книги, защото физически е неудобно да изчетеш цяло произведение от начало до край електронно или с четящо устройство (Роуландс & Николас, 2008). Според екипното изследване в Обединеното кролство студентите от дисциплини, които използват книгите за бързи справки, проявяват по-голямо предпочитание към електронните книги особено ако има и търсещи възможности (UCL: CIBER, 2008).

Приема се, че използването на електронни книги повишава качеството на обучение, но малко данни сочат, че електронните книги в обучението имат по-висока педагогическа стойност от печатни книги. Преподавателите смятат, че използването на електронни книги запознава студентите с технология, която те ще използват като възрастни. Освен това тези, които неохотно посягат към допълнителни материали, са мотивирани по-скоро да ползват електронни книги. Отрицателните коментари за електронните книги са от типа на „четенето от компютър често отнема много време и ограничава", „за мен е истинска борба да седна пред компютъра и да чета книга, без да браузвам в Интернет, да слушам музика и другите десет неща, които обикновено правя, когато го използвам". Всички отбелязват липсата на физическа връзка с е-книгата. Според Койро (2009) интернет базираното четене изисква от студентите не само да разберат текста, но също и да „направят подходящи запитвания, да пресеят многообразието от източници, да обобщят най-релевантната информация за тях и да работят с онлайн комуникационните средства като електронна поща или блог". Той също така смята, че резултатът от процеса на онлайн четене много малко се доближава до този при четене на стандартни печатни текстове.

Проучване с 1818 служители и студенти от Юнивърсити Колидж в Лондон (Роуландс & Николас, 2008) показа, че традиционните книги водят пред електронните по отношение на по-удобното четене. Мъжете оценяват предимствата и функционалността на електронните книги по-високо отколкото жените. Приблизително 10% от студентите в това изследване срещат трудности при четене от екран, особено тези с дислексия. Студентите, които четат по-дълго време от екран, искат възможност за промяна на цвета на фона, редактиране и разпечатване на текста и промяна на яркостта. Според студент от последния курс основна причина за неползването на е-книги е, че информацията "трудно се възприема" от екран и продължителното четене от компютър причинява мигрена. Студентите със зрителни увреждания ценят е -книгите и нямат проблем с тях. За да направи четенето комфортно, Киндъл предлага плосък екран без фонова светлина за намаляване на отблясъците. Тези четци могат да коригират и размера на шрифта. Психологът Чарлз Бигълоу установява, че хората четат 35 % по-бавно от екран отколкото на хартия (Леге, 2007) и плоският екран без осветление увеличава скоростта на четене. (Векселбаум, Милтенов, Паро: http://bibliosphere.eu/?p=231)

В обучението по студенти журналисти по дисциплините **История на журналистиката** и **Медии и литература** използвах електронната си книга „Литература и медии" (Лукова, 2014: http://www.youblisher.com/p/802732-Калина-Лукова-Литература-и-медии/), която е и отпечатана, за представяне на интердисциплинарно знание, съполагащо литература и медии.

За обучението по дисциплината **История на чуждестранната журналистика** се проследяват в съпоставителен план динамични трансформационни процеси в хуманитарните парадигми литература – медии в аспектите на: взаимодействието между литературен текст и медиатекст в хибридни жанрови форми, гра-

ничната семантика на публицистиката; моделиращото присъствие на литературата в медиите и създаването на нови литературно-медийни конструкти; литературните ефекти в журналистиката. В методическо отношение това означава съчетаване на два подхода: линейното хронологично и тематично представяне на историята на журналистиката в Англия, Франция, САЩ и интердисциплинарния подход за трансформиращите влияния между литература и медии в съответните исторически периоди. За тази цел се използват фрагментите от Втората глава на книгата – „Времето на литературно-медийния разказ“ и „Литературен текст и медиатекст – междутекстови връзки, трансформативност, жанрови смесвания“ от Втора глава „Книгата като медия – исторически реконструкции“; Четвърта глава „Литературни ефекти в журналистиката“ с подглавите „Джаз журналистика“ и „Новата „нова журналистика”. Блог култура и блог журналистика“; Пета глава „Ефектът на личностите. Писатели журналисти – парадигматика на образа“.

Логично литературно-медийният разказ се вгражда в големия хронологичен наратив за развитието на журналистиката. Особено продуктивен аспект в работата със студентите е самостоятелно да изследват археологията на литературно-медийния разказ на базата на електронната книга. Това изисква да се проследяват хрониките на неговото съчленяване и развитие – от века на Просвещението до съвременната хипермодерност.

На студентите се задават изследователски алгоритми: да анализират практиките на писане и трансформативните механизми, по които се конструират в съответния исторически период и в съответната страна следните литературно-медийни модели: **очерковата проза** на „седмичните хронисти” Дефо, Суифт, Стийл; **автобиографичният наратив** на Дефо; класическият реалистичен роман на XIX век и **документалният журналистически роман** на XX век; **интерпретативният репортаж** на Хемингуей; **„статичното писане”** на Капоти; симбиозата **репортаж-наратив** в репортерския разказ; **онлайн писмовни практики** в литературата и др.

Електронната книга им дава възможност за търсене на допълнителни текстове и за влагане на мултимедийно съдържание – картинки, видео, звук, хиперлинкове. Могат да използват и ресурсите на електронния курс по дисциплината в платформата Moodle.

В края на изследването си студентите трябва да достигнат до обобщаваща характеристика за спецификата на литературно-медийния конструкт в съответната фаза от развитието на журналистиката. Например може да се направи изводът, че в своето начало печатът се уподобява на книгата, моделира се спрямо нея. В тази първа фаза литературно-медийният разказ е синкретичен. Предшественици на печата са т.нар. „корантос” (печатни листове с новини) или „Нюз летърс” – „Писма с новини” – 1621 г. Епистоларният разказ, който функционира като литературен и конституира епистоларния роман на Просвещението, се превръща и в медиен разказ. Многозначителен факт е, че първият английски седмичник, основан от Натанаил Бътър и Никлъс Бърч през 1622 г., който поставя

началото на английския печат, се нарича „Уикли нюз" или „Нюз букс" – „Книги с новини". Литературната книга сраства с новината, с медията. В този смисъл и С. Хаджикосев определя първите английски вестници „едновременно като нов тип медия и нов литературен жанр – очеркова проза" (Хаджикосев 2003:277). Техните кореспонденти са обикновено литературни образи, фиктивни личности. В този период журналистиката продължава литературата, като демонстрира генеалогичната си връзка с нея. Писателите журналисти от XVIII век в Англия се наричат **„седмични хронисти"** или полиморфни писатели и синхронизират литературната си и журналистическата си дейност. Търсят се аналогични процеси във френското Просвещение, което е под влияние на Просвещението в Англия.

Друг е изследователският механизъм върху документалния реализъм на Дикенс. Той се разглежда като основа на разследващата журналистика. За тази цел студентите проучват особеностите на разследващата журналистика чрез ресурсите в електронния курс – статии, речници, линкове.

Изследване на вестникарското литературно приложение в т.нар. „пени прес", където се публикуват романи с продължение на Балзак, Юго, Дюма и др. На базата на електронната книга „Литература и медии" се създава **хипертекст** от интересни факти, илюстрации и снимки например: романът „Трите мускетари" на Дюма прибавя 5 000 абонати към вестник „Льо сиекл" („Векът") на Арман Дютак и др. В резултат трябва да се докаже тезата, че високата литературна стойност на книгата се комерсиализира, трансформира си във вестникарско приложение.

В края на XIX век в САЩ се създава „жълтата" преса на Пулицър чрез модифициране на литературни техники: свръхдраматизиране на събитията, разказване на „човешки" истории, социални разобличения чрез документален реализъм; търсене на баланс между сензациите (по модел на сензационната литература) и идеите. **Алгоритъм за работа: сравнение на повествователната формула секс-драма-престъпление в сензационен роман** (напр. романът „Памела" на Самюъл Ричардсън) и сензационни истории от вестниците на Пулицър и Хърст.

Други хибридни конструкти, които могат да се изследват интердисциплинарно, са: **школата на „макрейкърите",** като разследваща журналистика, към която се прилага литературният модел на криминалните романи; „кавър стори", в които новините се представят чрез личностите („героите на времето") във формата на разказ. Те са характерни за списанията през 20-те и 30-те години на XX век, като списание „Тайм" от 1923 г.

На базата на информацията в електронната книга за месечното списание препечатка „Рийдърс дайджест" в джобен формат, наподобяващо книга (1922 г., издател Де Уит Уолъс, но продължава да излиза и сега), в което се препечатват най-интересните публикации от американската преса, както и литературни творби чрез съкращаване, редактиране и преразказ на оригиналните текстове, се провежда дебат на тема: „Може ли подобно списание книга да се използва в

обучението по литература, за да активизира четенето, както е в американското образование?“

През XX век медийното поле е обхванато от ретровълни. Школата на „макрейкърите”, както и новата журналистика (наричана още литературна журналистика), създават нови журналистически жанрове, смесвайки и трансформирайки класически повествователни схеми на романа от XVIII и XIX век.

Интегрирани литературно-медийни конструкти, подходящи за сравнително изследване във формата на курсов проект, онлайн текст и др. Това са: джаз журналистика, литературна журналистика, репортажна литература, литература на факта, narrative journalism, creative nonfiction, literary nonfiction, narrative nonfiction, литературно новинарство, документална проза.

Интердисциплинарен алгоритъм за анализ на наративните техники в журналистиката: конструкцията „сцена по сцена”, т.е. сценично представяне на сюжета без хронологически разказ, което води до промени в традиционния репортаж; реалистичният диалог като средство за характеристика на героите; техниката „гледна точка на третото лице”, при която всяка сцена е представена през погледа на даден герой, а читателят емоционално се идентифицира с преживяванията на героя (Гей Талийз – „Почитай своя отец”); подробно описание на жестове, навици, обичаи, предмети и т.н., символични за статуса на героя, подобно на вещизма при Балзак.

Развитието на интеграционните процеси между литература и медии е функция на постмодерността и хипермодерността: според Жил Липовецки „след постмодерността идва времето на „хипермодерното”, което се движи по „хиперболична спирала”: хипериндивидуализъм, хиперконсумация, хипертекст” (Липовецки, 2005: 81). Хипермодерната култура, създавана от електронните медии и най-вече от Интернет, е не толкова алтернативна, колкото масова. В нея дискурсът и наративът се подчиняват на презентативността, на доминация на показването пред разказването, а високите (класически) литературни форми се асимилират и медиатизират, приложени в несвойствено медиабитие.

Интернет литературна журналистика (новата „нова журналистика”) включва хибридните жанрове: глобален разказ, електронен диалог, online изповед; блогове разкази; съчетаване на web технологии с наративни техники в жанровете блогороман, виртуален роман, чат и др.Тези процеси мотивират и модерните полемики за „смъртта на автора” и „журналистика без журналисти”, доколкото класическите образи на писателя и журналиста също се трансформират в съвременни виртуални образи – блог писатели и журналисти.

Подходящи онлайн форми за работа на студентите: форум на тема „Журналистика ли е блог журналистиката?“; работилница за изследване на вертикална структура на блог от Blogosfera. Дневник.bg, създаваща се чрез хипервръзки, които непрекъснато обновяват текста; онлайн защита на тезата „Книгата имитира електронната среда, реквизитите на електронната поща”(Р.Божанкова) за книгата „Log” на Р. Маркова и др.

Интересни наблюдения по интересуващата ни тема прави Ренета Божанкова в статията си „Литературни проекции на онлайн съществуването". В двупосочността на трансформативното движение литература – Интернет се отбелязва, че през 90-те години на XX век се наблюдава преходът от литературата към киберпространството и се водят спорове за интерактивните практики, а в началото на XXI век се появява обратният процес: „въвеждане" на мрежата в литературата (Божанкова, 2009).

В подобна интердисциплинарна и съпоставителна методологическа конструкция се представя и лекционният курс „Литература и медии", предназначен за студенти журналисти. Той също е базиран на електронния учебник „Литература и медии", който е включен и в електронната библиотека на БСУ.

Целите на лекционния курс са да представи рефлексивните проекции на книгата в медиалогични модели, съвременните литературни и медиаморфози, парадигматичното творчество на писатели журналисти. Студентите трябва да идентифицират и да анализират хибридни литературно-медийни модели в мултимедийното общество, като инфотейнмънт, буктрейлър и др.

Ще представим по-подробно създаването на буктрейлъри от студентите, което се оказа много продуктивна, интересна и мотивираща онлайн задача за студентите. Буктрейлърът се повява за пръв път в САЩ през 2002 г. като начин да бъде адекватно средство за промотиране на книги в едно пристрастно на социалните мрежи и зависимо от бързата информация съвремие. В книгата си „Буктрейлъри и книги" Десислава Иванова определя буктрейлъра като „кратко (2-3-минутно) самостоятелно мултимедийно произведение върху книга, което обикновено се създава с рекламно-търговска цел и в което внимателно и целенасочено са подбрани отделни акценти от книгата, „облечени" във вербална, визуална (кинематографска, фотографска и пр.) и/или музикална форма, които динамично са обединени в единна структура, създаваща ефекта на зрелището, атракцията, забавлението". (Иванова, 2014)

Идеята на буктрейлъра е да създаде материал, който да изглежда привлекателен за аудиторията. Той отхвърлят теорията, че може да има лошо написан текст. Цялата енергия в правенето на буктрейлърите е да идеализират книжния материал, който да постави един перфектен първоначален образ. Съграден от комуникативните кодове, с които си служи – образи, картини, графики, анимирани изображения, фотоси, филмирани сюжети. Според Ж. Жьонет буктрейлърът напълно съвпада с функцията на паратекста.

Според Н. Шевцова, буктрейлърите постепенно се превръщат в самостоятелни мултимедийни жанрове. Авторката се спира на случаи, в които буктрейлърите помагат на аудиторията да се възвърне към класическата литература и класическите автори. За пример тя дава книгата на Лев Толстой „Война и мир", чийто буктрейлър е динамичен и подходящ за модерния читател. Ключовите думи за книгата са подредени последователно една след друга *„любов, страх, история, хора, живот"* с драматична музика за фон (по Иванова, 2014).

Буктрейлърът изважда четенето от състоянието на непопулярност и самотност на заниманието, превръща го в атракция, в игрова дейност и осигурява добра социална интеракция в образованието и в самообразованието. Все повече буктрейлъри се създават към класически и забравени от днешните читателски публики книги.

Студентите създават и представят буктрейлъри като курсов проект (качени в платформата MOODLE, рецензирани и оценени). Те прилагат мултимедийната форма към литературно-медийни жанрове, например един от най-успешните буктрейлъри е за документалния роман на Труман Капоти „Хладнокръвно“. Той излиза през 1965 г. в подлистник на сп. „Ню Йоркър” и се приема за върхово постижение на „новата журналистика”. Том Улф нарича романа „Хладнокръвно” на Капоти „истинска сензация” и „страхотен удар”: „Всеки беше погълнат от нея. Самият Капоти не нарече книгата си журналистика. Той заяви, че е създал нов литературен жанр: документален роман”.

Моите наблюдения са, че създаването на образователни буктрейлъри като модерна мултимедийна форма е атрактивен, мотивиращ и продуктивен интердисциплинарен подход в процеса на обучение.

Хипермодерното битие на човека с присъщата му двойственост (в Мрежата и извън нея) мотивира и обяснява взаимопроникването на литературния текст и медиатекста, и двупосочните метаморфози. Проблемите на съвременния човек се проектират в съвременния текст като „някакъв странен хибрид от постмодерни страхове и посттоталитарни липси”, ако цитираме „log” на Р. Маркова. Това доказва необходимостта от изследването на трансформативните процеси в хуманитаристиката в перспективата на интердисциплинарното знание, както и на неговото модерно осмисляне и представяне в процеса на обучение.

Литература:

1. Bozhankova, Reneta. Literaturni proektsii na onlain sashtestvuvaneto 2009.Literaturenklub..**http://www.litclub.com/library/kritika/bozhankova/pris ustvia.htm;**
2. Buve-Barbie, G. Internet, cheteneto I izlivashtata se kultura.Интернет, четенето V: „Kultura”, 2000, br..22;
3. Vekselbaum, R. Plamen Miltenov, Suzan Paro.Elektronni knigi i chetene. http://bibliosphere.eu/?p=231);
4. Ivanova, D. Buktreylari I knigi.Shumen, 2014;
5. Kirova, L. Elektronno spisanie LiterNet, 20.04.2008, №4 (101) http://liternet.bg/publish3/lkirova/e_kniga.htm)
6. Lipovetskiq G. Vreme sreshtu vreme ili hipermodernoto obshtvo -V: Hipermodernite vremena. Sofiya,Iztok-Zapad, 2005*;*
7. Lukova,K. Literatura i medii., 2014 http://www.youblisher.com/p/802732-Калина-Лукова-Литература-и-медии/);
8. Chvetkova, M. „Knigata kato tyao”. Kultura, 2005, br. 7 https://bg.wikipedia.org/wiki.